

Ar galimas neoliberalus socialinis teisingumas? Lietuvos mokyklų tinklo optimizavimo interpretacijos ir patirtys

KRISTINA ŠLIAVAITĖ

Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas

Santrauka. *Straipsnyje žvelgiama į tam tikrus švietimo srities procesus per socialinio teisingumo prizmę. Pirmojoje straipsnio dalyje apžvelgiamos pasirinktos socialinio teisingumo teorijos ir jų taikymas švietimo srityje. Antrojoje dalyje analizuojama, kaip socialinis teisingumas švietimo srityje konstruojamas konkrečiame pasirinktame politikos priemonių dokumente – „Mokyklų tinklo pertvarkos metodinėse rekomendacijose“ (LR ŠMM 2004). Trečiojoje straipsnio dalyje analizuojama lauko tyrimų medžiaga atskleidžiant, kokie procesai švietimo srityje suvokiami kaip (ne)teisingi, žvelgiant iš skirtingų visuomenės grupių perspektyvos. Kokybinis tyrimas vyko Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje. Jo metu autorė atliko daugiau kaip trisdešimt pusiau struktūruotų ir giluminių interviu su mokyklų lietuvių ir rusų mokomosiomis kalbomis bendruomenių nariais, kaip stebėtoja dalyvavo kai kuriuose viešuose protestuose, kilusiuose dėl mokyklos uždarymo. Straipsnyje teigiama, kad tiek analizuotame politikos priemonių dokumente dėl mokyklų tinklo pertvarkos, tiek interviu su šios politikos kritikais atsiskleidžia skirtingos socialinio teisingumo sampratos, pagrįstos skirtingais prioritetais. Praktiniu požiūriu tai atskleidžia, kad skirtingoms visuomenėms grupėms, turinčioms nelygiavertę galią veikti procesus švietimo srityje, trūksta veiksmingos komunikacijos.*

Reikšminiai žodžiai: *socialinis teisingumas, švietimas, mokyklų tinklo pertvarka, mokyklos lietuvių ir rusų mokomosiomis kalbomis, neoliberalizmas.*

Įvadas

Socialinio teisingumo sąvoka šiandienėje Lietuvoje vartojama tiek politiniuose dokumentuose, tiek mokslinėse diskusijose. Tačiau, kas yra socialiai teisinga, yra skirtingų socialinių grupių susitarimo klausimas, socialinis teisingumas gali būti skirtingai suvokiamas priklausomai nuo situacijos ir nuo grupių interesų. Tad, nepaisant dažno deklaravimo, jog siekiama kurti socialiai teisingą visuomenę, ši sąvoka nėra visuomenėje ar atskirose jos grupėse

pakankamai išdiskutuota. Šiame straipsnyje¹ aptariama, kaip socialinis teisingumas suprantamas skirtingų Lietuvos švietimo sistemos dalyvių, t. y. kokie švietimo sistemos organizavimo aspektai suprantami kaip (ne)teisingi švietimo politikos planuotojų bei kaip socialinis (ne)teisingumas švietimo sistemoje patiriamas mokyklų bendruomenių narių.

Pirmoje straipsnio dalyje aptariamos *socialinio teisingumo* sampratos socialiniuose moksluose, taip pat kaip *socialinio teisingumo* samprata taikoma švietimo kontekste. Antroje dalyje susitelkta į daugiau kaip dešimtmetį Lietuvoje vykstantį mokyklų tinklo optimizavimo procesą, kurio principai ir patirtys yra svarbūs suvokiant, kaip socialinis teisingumas suprantamas skirtingų visuomenės grupių. Šioje straipsnio dalyje sieksime atskleisti, kokia socialinio teisingumo samprata atsispindi švietimo politikos dokumentuose, skirtuose mokyklų tinklo optimizavimo gairėms nubrėžti. Trečioje straipsnio dalyje analizuosime lauko tyrimo duomenis: apžvelgsime, kaip apie įvykusių ar vykstančių mokyklų tinklo pertvarką interviu metu kalba mokyklų administracijos nariai ar mokytojai, taip pat kaip mokyklų optimizavimą patiria jos dalyviai, t. y. mokyklos bendruomenės nariai, kurių mokykla buvo uždaryta ar reorganizuota arba šiuo metu minėti procesai dar vyksta. Šio straipsnio tikslas – pažvelgti į tam tikrus švietimo procesus per socialinio teisingumo prizmę ir atskleisti, kaip socialinis teisingumas suprantamas skirtingų visuomenės grupių, tiesiogiai susijusių su švietimo sritimi.

Socialinio teisingumo klausimai švietimo sistemoje analizuoti Lietuvos mokslininkų tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu. Solidžiam Lietuvos mokslininkų darbe apie socialinio teisingumo aspektus švietime aptariamos tiek teorinės socialinio teisingumo švietime prieigos, tiek Lietuvos kontekstui taikytini socialinio teisingumo švietime rodikliai (Žalimienė et al. 2011). Šios studijos autoriai aptaria socialinio teisingumo sampratų gausą ir pasiūlo pagrindinius socialinio teisingumo švietime principus: lygios galimybės arba nediskriminavimas, švietimo paslaugų prieinamumas, kultūrinių bei kitokių skirtumų atpažinimas ir kompensacinis mechanizmas, sudarantis galimybes tam tikroms grupėms lygiavertiškai dalyvauti švietimo sistemoje (Žalimienė et al. 2011, 23). Autoriai atkreipia dėmesį, kad yra skirtingų socialinio teisingumo teorijų ir sampratų, kad kai kurios socialinio teisingumo sampratos grindžiamos labiau ekonominiais, kitos – labiau kolektyvinio bendrabūvio principais (Žalimienė et al. 2011), socialinis teisingumas suprantamas skirtingai skirtingų politinių ideologijų (Duoblienė 2010).

1 Straipsnis parengtas įgyvendinant mokslo tyrimų projektą „Socialinis ir istorinis teisingumas Lietuvoje: etninė ir generacijų dimensija“. Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties numeris LIP-031/2016). Nuoširdžiai dėkoju kolegoms ir šio projekto dalyviams Neringai Klumbytei, Monikai Frėjutei-Rakauskienei ir Andriui Marcinkevičiui už vertingas pastabas šio straipsnio rankraščiams, o Janinai Koliato – už projekto metu atliktų interviu išrašymą.

Kita vertus, keltinas klausimas apie neoliberalizmo ideologijos ir socialinio teisingumo sankirtas. Robertas Bartaševičius 2015 m. apgintoje edukologijos krypties disertacijoje kritinio diskurso analizės perspektyvoje žvelgia į Lietuvos Respublikos švietimo dokumentus ir viešas politikų kalbas. Mokslininkas argumentuotai daro išvadą, kad neoliberalizmo idėjos gausiai atsispindi Lietuvos Respublikos švietimo dokumentuose ir sieja šias įsitvirtinusias idėjas su tam tikra neteisinga socialine tvarka ir jos reprodukuoimu bei ugdymo uždavinių suvokimo pakitimais (Bartaševičius 2015a; 2015b, 32). Šio straipsnio autorė į pasirinktas švietimo reformas (mokyklų tinklo optimizavimą) žvelgs per socialinio teisingumo prizmę, siekdama atskleisti tam tikras šių reformų planuotojų ir dalyvių sankirtas, išryškinančias skirtingus socialinio teisingumo modelius.

Socialinio teisingumo klausimai švietime buvo analizuoti Lietuvos mokslininkų susitelkiant į skirtingus aspektus. Giedrė Purvanekienė ir Giedrė Čiužaitė, analizuodamos Lietuvos švietimo reformas, pasitelkia teisingumo sąvoką ir teigia, kad teisingumo dimensijai nepriklausomos Lietuvos švietimo sistemoje nuolat buvo stokojama dėmesio, o 2009 metus autorės mato kaip lūžinius dėl naujojo Mokslo ir studijų įstatymo, kurį autorės traktuoja kaip atveriantį kelią neteisingumui dėl socialinės kilmės (Purvanekienė, Čiužaitė 2010, 97). Kelti klausimai apie švietimo prieinamumą skirtingoms socialinėms grupėms (žr., pvz., Lazutka, Šliužaitė 2012; Trakšelis 2015), mokyklos valstybine arba gimtąja kalba pasirinkimo ir socialinio mobilumo sąveiką (Leončikas 2007), analizuoti socialinio teisingumo aspektai švietime posovietinėse Europos šalyse (žr., pvz., Želvys 2003). Socialinis teisingumas švietime susijęs ir su kultūrinių skirtumų atpažinimu, šiems klausimams skirti Lietuvos mokslininkų darbai nors ir nepasitelkia socialinio teisingumo sampratos kaip esminės teorinės prieigos, tačiau analizuoja daugiakultūriškumo iššūkius švietimui (žr., pvz., Saugėnienė, Jakavičius 2000; Tamošiūnas 2000; Saugėnienė 2003; Balžekienė et al. 2008; Reingardė, Vasiliauskaitė, Erentaitė 2010).

Socialinio teisingumo sąvoka glaudžiai siejasi su gerovės valstybės, socialinės įtraukties problematika, kuriai skirti Lietuvos mokslininkų darbai (žr., pvz., Aidukaitė 2010; Tereškinas, Bučaitė-Vilkė 2015). Lygios galimybės švietime analizuotos pasitelkiant romų atvejį Vilniaus Kirtimų gyvenvietėje (Petrušauskaitė 2014), ir ši mokslo studija atskleidžia, kaip patiriama socialinė ir ekonominė atskirtis, ir viešosios politikos neefektyvumas veikia tam tikros grupės situaciją švietimo srityje. Kalbant konkrečiau apie mokyklų tinklo pertvarką, Lietuvos mokslininkai atliko taikomuosius tyrimus, kuriuose įvertinamos mokyklų tinklo pertvarkos socialinės pasekmės (Merkys et al. 2005), mokinių vežiojimo autobusiukais į toliau esančias mokyklas efektyvumas (Merkys et al. 2006), apžvelgiami ir interpretuojami

mokyklų bendruomenių narių mokyklų tinklo pertvarkos vertinimai (Jonušaitė, Misiovič, Merkys 2006).

Šis straipsnis parengtas pasitelkiant dokumentų analizę ir lauko tyrimo metodus. Dokumentų analizei pasirinktos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos (toliau tekste – LR ŠMM) parengtos mokyklų tinklo optimizavimo metodologinės rekomendacijos savivaldybėms, nes tai vienas svarbiausių praktinių mokyklų tinklo pertvarkos dokumentų. Analizuojant šias metodologines rekomendacijas, siekiama atskleisti, koks juose konstruojamas socialinio teisingumo modelis. Straipsnyje taip pat analizuojama kokybinių interviu metu surinkta medžiaga². Interviu buvo atliekami su miestų, kuriuose minėtu laikotarpiu vyko tyrimas, savivaldybių darbuotojais, mokyklų lietuvių ir rusų mokomosiomis kalbomis administracijos nariais, mokytojais ir/ar mokyklos tarybos nariais. Pusiau struktūruoti ir giluminiai interviu autorės atlikti 2016 m. liepą – 2017 m. rugpjūtį Vilniuje, Klaipėdoje, Kaune. Iš viso su šiomis informantų grupėmis per minėtą laikotarpį buvo atlikta daugiau nei 30 interviu. Pagrindinis atrankos kriterijus buvo informanto(-ės) užimama pozicija švietimo sferoje. Visi informantai yra šiuo metu aktyvūs profesinėje srityje, jų amžiaus skalė svyruoja nuo 30 iki 65 metų. Vidutinė interviu trukmė – apie 45 min. Kai kurie informantai mokyklų pertvarkos procesą prisiminė retrospektyviai, nes šie procesai jau likę praeityje, kiti kalbėjo apie šiandienės patirtis. Siekiant išsaugoti informantų anonimiškumą, interviu cituojami nenurodant informantų pavardžių ar užimamos pozicijos įstaigoje, taip pat neįvardijamos mokyklos, medžiaga pateikiama apibendrintai. Lauko tyrimo medžiaga leidžia suprasti, kaip švietimo sistemos dalyviai (planuotojai, mokyklų administracijos nariai, mokytojai) patiria ir vertina mokyklų pertvarkos procesą bei koks socialinio teisingumo modelis atsiskleidžia šiuose interviu. Interviu su mokyklų bendruomenės nariais (administracijos nariais, mokytojais) buvo klausama apie informanto(-ės) profesinę karjerą; kaip informantas(-ė) atsimena kritinius / esminius momentus švietimo politikos srityje, jų įgyvendinimą kasdiniame darbe ir kaip vertina minėtus pokyčius; klausama apie konkrečios mokyklos istoriją, kritinius momentus, iššūkius dabartyje; mokyklų tinklo konkrečiame mieste reorganizavimo planavimą ir įgyvendinimą, dabartinę situaciją, kaip tai paveikė informanto(-ės) profesinę karjerą ir mokyklos situaciją. Kalbant su mokytojais taip pat buvo gilinamasi į iššūkius, kylančius dėl tam tikrus mokomuosius dalykus, rengiant mokytojus, tačiau šiame

- 2 Mokslininkų grupei vykdant mokslo tyrimo projektą „Socialinis ir istorinis teisingumas Lietuvoje: etninė ir generacijų dimensija“ atliekami interviu su skirtingų generacijų ir etninės tapatybės Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Visagino miestų gyventojais. Pirminė interviu analizė atskleidė, kad švietimo sritis ne vienam skirtingo amžiaus, etninės tapatybės informantui(-ci) buvo jautri socialinio teisingumo prasme. Todėl vykdant šį projektą buvo atliekami interviu ir su švietimo sferos darbuotojais.

straipsnyje ši informacija nebus analizuojama. Savivaldybių švietimo skyrių darbuotojų buvo prašoma papasakoti apie mokyklų tinklo jų mieste reorganizavimo priežastis, eigą, kilusius / kylančius iššūkius, vertinimus. Taip pat atlikti giluminiai interviu su tėvų atstovais, kurie buvo kritiškai vykusios / vykstančios konkrečios mokyklos reorganizacijos procesui. Interviu su skirtingų grupių atstovais leido atskleisti skirtingas perspektyvas, įvairius tų pačių procesų vertinimus ir pasitelkiamus argumentus. Interviu metu buvo nagrinėta daugiau temų nei mokyklų tinklo reorganizavimas, tačiau rengiant šį straipsnį dėmesys buvo sutelktas į skirtingų informantų pasakojimus apie mokyklų tinklo pertvarkos procesus, siekiant atskleisti, kaip pasakojama apie šiuos procesus, kaip įvertinami galios santykiai priimant sprendimus, kokie argumentai pateikiami pritariant reorganizacijai ar pasisakant prieš ją.

Socialinis teisingumas ir švietimas: teorinės diskusijos

Teisingumo teorinė samprata yra daugiaprasmė: mokslininkai savo tyrimuose vartoja tokias sąvokas, kaip ekonominis ar perskirstomasis teisingumas (Keddie 2015), teisingumas kaip siekiamybė po gilių konfliktų (Clark 2008; Meernik et al. 2016), politinis teisingumas (Keddie 2014) ir kitas šios sąvokos variacijas. Šiame tekste svarbiausia yra *socialinio teisingumo* sąvoka, kuri vartojama švietimo (Vincent 2003b), socialinio darbo (Breton 2012) bei kitose srityse ir kontekstuose. Socialinis teisingumas apibrėžiamas kaip situacija, kai „visi visuomenės nariai turi tokias pačias pagrindines teises, apsaugą, galimybes, pareigas“ (Barker 2003 iš Thyer 2010, 263). Socialinis teisingumas suvokiamas kaip priešingas bet kokiai diskriminacijai ar nelygybei (Barker 2003 iš Thyer 2010, 263). Švietime socialinis teisingumas siejamas su lygiomis galimybėmis, vienodu švietimo prieinamumu skirtingoms visuomenės grupėms, pažeidžiamiausių grupių interesų atpažinimu ir atstovavimu (Connell 1992, 138–139; Žalimienė et al. 2011, 22–23), skirtingų kultūrų, religijų, tradicijų, istorijų atpažinimu ir įtraukimu į švietimo programas (Osler 2015).

Alano Cribbo ir Sharon Gewirtz teigimu, socialinio teisingumo samprata yra pliurali, t. y. įtraukianti keletą ne visada paprastai suderinamų aspektų, taip pat teisingumas suvokiamas kaip kontekstualus ir diferencijuotas (Cribb, Gewirtz 2003, 16–17). Kalbėdami apie pliuralią socialinio teisingumo sampratą mokslininkai turi galvoje tai, kad ji apima tiek ekonominę / perskirstymo, tiek kultūrinę, tiek lygiavėčio dalyvavimo primant sprendimus dimensijas (Cribb, Gewirtz 2003, 16). Mokslininkai pabrėžia, kad skirtingos teorijos / prieigos bei ideologijos pabrėžia skirtingus ir kai kuriais atvejais prieštarigus socialinio teisingumo aspektus

(Žalimienė et al. 2011, 22–23; Duoblienė 2010). Tad mokslininkai atkreipia dėmesį, kad socialinio teisingumo teorinės prieigos yra skirtingos, o teisingumo sąvoka – daugiamačė.

Nancy Fraser (1996 ir 2007) – viena žinomiausių socialinio teisingumo teoretikių, pasiūliusi tai, kas vadinama „integruota teisingumo teorija“ (angl. *integrated theory of justice*) (Lovell 2007, 1). Fraser teisingumą sieja su dalyvavimu lygybe (angl. *participatory parity*) (Fraser 2007, 20). Fraser teigimu, dažnai kalbant apie socialinį teisingumą pasirenkamas vienas iš dviejų teisingumo aspektų: ekonominis / perskirstomasis (angl. *distribution*), kalbantis apie teisingą išteklių paskirstymą, ir/arba pripažinimo / atpažinimo (angl. *recognition*) aspektas, susijęs su kultūrų ir gyvensenos lygiavertiškumo pripažinimu (Fraser 1996, 3–4). Kaip teigia Fraser, ekonominis / perskirstymo teisingumas siejamas su socialinėmis klasėmis ir jų galimybėmis, o atpažinimo dėmuo – su identiteto klausimais (Fraser 1996, 6). Fraser nuomone, „nei perskirstymas, nei atpažinimas kiekvienas atskirai nėra pajėgūs kovoti su neteisybe šiandien, tad abi šios dimensijos turi būti įgyvendinamos kartu“ (Fraser 1996, 5). Fraser siūlo „divalentę teisingumo sampratą“ (angl. *bivalent conception of justice*), kuri sujungia tiek perskirstymo, tiek atpažinimo dimensijas (Fraser 1996, 30). Fraser ir kitų mokslininkų perspektyvos sėkmingai taikomos švietimo srityje ir teigiama, kad švietimas yra ta sritis, kurioje atsiskleidžia ekonominio teisingumo ir kultūrinio atpažinimo arba identiteto klausimai, nes pasitelkiant švietimą kuriamas ir reprodukuojamas tiek kultūrinis identitetas, tiek socialinis ir ekonominis individo statusas (Vincent 2003a, 2). Fraser (1996, 2007) dvinarė teisingumo samprata / teorija, taikoma mokyklų tinklo optimizavimo analizei, leis klausti – kokiais principais remiantis perskirstomi ištekliai pertvarkant mokyklų tinklą? Ar skirtingumų (tautinių, kultūrinių) atpažinimą rodo ekonominio perskirstymo procesas? Kaip šiame tinklo optimizavimo procese – tiek žvelgiant politikos planuotojų, tiek dalyvių akimis, sąveikauja ekonominė ir kultūrinė teisingumo dimensijos?

Kalbėdami apie švietimo politiką paskutiniaisiais dešimtmečiais, skirtingų šalių mokslininkai išvelgia švietimo konceptualizavimo pokytį ir teigia, kad globalūs procesai ir dominuojanti neoliberali ideologija veikia švietimo procesus skirtingose visuomenėse (Wrigley 2008; Walkenhorst 2008; Duoblienė 2010; Clarke 2012; Bartaševičius 2015a ir 2015b; Vaitekaitis 2016). Mokslininkai kritikuoja požiūrį, kai švietimas matomas tiesiog kaip dar viena vadybinė sritis, pamirštant esminius jo uždavinius (Walkenhorst 2008; Wrigley 2008; Clarke 2012; Lietuvoje žr., pvz., Targamadžė 2014; Bartaševičius 2015a ir 2015b; Vaitekaitis 2016). Anastasia Liaasidou ir Loizos Symeou (2016) cituoja gausius tarptautinius mokslinius tyrimus ir teigia, kad šiandien švietimo sistemoje dominuoja neoliberalios

efektyvumo, konkurencingumo, pelningumo idėjos, kurios pakeitė idėjas apie žmogaus teises ir socialinį teisingumą (Liaasidou, Symeou 2016, 5). Terry Wrigley, analizuodama Didžiosios Britanijos atvejį, teigia, kad XX a. paskutiniame dešimtmetyje švietimo sistemoje įvyko transformacija ir įsivyravo „mokyklos pagerinimo“ (angl. *school improvement*) ideologinis konstruktas (Wrigley 2008, 129). Wrigley teigimu, „mokyklos pagerinimo dominuojanti versija (...) pamiršta pedagogines ir sociologines idėjas ir teigia pasitelkianti universaliai švietimo vadybai tinkamą požiūrį“ (Wrigley 2008, 130). Wrigley teigimu, šie pokyčiai turi tokias pasekmes, kaip požiūris, jog švietimo pasiekimus perteikia išimtinai testai ir egzaminų rezultatai, švietimas visų pirma siejamas tik su gera vadyba, tačiau nuvertinamas bendruomenės vaidmuo (Wrigley 2008, 135). Lietuvos mokslininkai dokumentuoja panašius Lietuvos švietimo procesus, kuriuos sieja su globaliais procesais, palietusiais skirtingas visuomenes (Targamadžė 2014; Bartaševičius 2015a ir 2015b; Vaitekaitis 2016). Šie ir daugelis kitų tyrimų leidžia kelti klausimą – ar socialinio teisingumo samprata vis dar aktuali formuojant švietimo politiką Lietuvoje ir kaip ši politika patiriama jos dalyvių?

Finansų ir kokybės sąveika: mokyklų tinklo optimizavimo pagrindimas

Šiame poskyryje analizuosime, ar ir koks socialinio teisingumo modelis atsiskleidžia dokumentuose, reglamentuojančiuose Lietuvos mokyklų tinklo pertvarką. Teigsime, kad kitų šalių ir Lietuvoje mokslininkų (Wrigley 2008; Clarke 2012; Targamadžė 2014; Liaasidou, Symeou 2016; Bartaševičius 2015a ir 2015b) įvardytas kismas švietimo politikoje vadybinėmis idėjomis grįsto švietimo link atsispindi ir šiame straipsnyje, analizuotame Lietuvos Respublikos švietimo politikos dokumente. Tai dar kartą patvirtina teiginį, kad paskutinio laikotarpio švietimo procesai Lietuvoje siejami su vadyba ir organizaciniais aspektais (Vaicekauskienė 2013; Targamadžė 2014; Bartaševičius 2015a ir 2015b; Vaitekaitis 2016), tačiau diskutuosime, ar šis politikos kismas sietinas su socialinio teisingumo idėjomis švietimo sistemoje.

Švietimo politika Lietuvoje įtvirtinama švietimo įstatymais, Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatais, Valstybine švietimo 2013–2022 metų strategija ir kitais dokumentais. Tautinių mažumų grupėms įstatymai garantuoja mokymąsi gimtąja kalba, todėl Lietuvoje funkcionuoja mokyklos rusų, baltarusių, lenkų mokomosiomis kalbomis, kurias lanko vaikai iš kalbiškai ir etniškai skirtingų šeimų (Vaicekauskienė 2011). Vienas iš pagrindinių etapo nuo 2004 m. bruožų – mokyklų reorganizavimo

ir mokyklų tinklo optimizavimo politika, kuri vykdoma remiantis LR Vyriausybės nutarimais ir metodinėmis priemonėmis, joje svarbų vaidmenį atlieka savivaldybės (plačiau žr. LR švietimo ir mokslo ministerija 2015, 6; Vaicekauskienė 2013). Mokyklų tinklo pertvarka apima mokyklų struktūrinę kaitą, t. y. vidurinės mokyklos, kurios teikė ugdymą nuo pradinių iki paskutinių klasių, reorganizuojamos į pagrindines (pirma–dešimta klasė), progimnazijas (pirma–aštunta klasė) arba gimnazijas (devinta–dvylikta klasė) (LR ŠMM 2015, 6–8). Kartu keičiasi mokyklų skaičius, atsižvelgiant į mokinių skaičių, t. y. nepakankamą skaičių mokinių turinčios mokyklos reorganizuojamos – uždaromos, keičiamas jų profilis ar sujungiamos (LR ŠMM 2015, 6–8). Šie demografiniai ir mokyklų tinklo pertvarkos pokyčiai palietė ir mokyklas tautinių mažumų kalbomis, nes 2001–2011 m. 49,2 proc. sumažėjo mokyklų rusų mokomąja kalba, 33 proc. sumažėjo mokyklų lenkų mokomąja kalba (Petrušauskaitė, Pilinkaitė Sotirovič 2012, 23–24).

Viena pagrindinių šio mokyklų tinklo optimizavimo ir reorganizavimo metodologinių priemonių yra LR ŠMM parengtas leidinys „Mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos“ (LR ŠMM 2004), kuri detaliau ir analizuosime šiame tekste. Mokyklų tinklas optimizuojamas ir reorganizuojamas remiantis ir LR Vyriausybės nutarimais (LR Vyriausybė 2004, 2011, kt.) bei kitais dokumentais, tačiau būtent metodinėse rekomendacijose yra detaliau aptarti praktiniai ir idėjiniai šio proceso aspektai, todėl šis dokumentas pasirinktas analizei. Politikos dokumentų analizė kelia tam tikrų metodologinių iššūkių, kaip šiuos biurokratinius formalia kalba parašytus tekstus interpretuoti. Chris Shore ir Susan Wright (1997, 3) įvardiniame tekste į knygą, skirtą politikos priemonių antropologijai (angl. *anthropology of policy*), teigia:

„Mes klausiamo: kaip politikos priemonės (angl. policies) tampa valdymo (angl. governance) instrumentais ir kodėl kai kuriais atvejais jiems nepasiseka? Kokios yra mobilizuojančios metaforos ir lingvistiniai įrankiai, kurie apsupa politikos priemones (angl. policy) simbolika, suteikiančia jiems politinės legitimacijos? (...) kaip normatyviniai reikalavimai naudojami tam tikru būdu įvardijant problemą ir pasiūlant jos sprendimą, tarsi tai būtų tik vienintelė galimybė / išeitis, kartu nutylint kitus būdus galvoti ar kalbėti?“ (Shore, Wright 1997, 3).

Paprastiau sakant, pasitelkdami kalbą, retoriką, metaforas, simbolius politinių dokumentų autoriai konstruoja tam tikrą šiandienos situacijos matymą ir jos sprendimus, kurie nebūtinai yra vieninteliai ar teisingiausi (pgl. Shore, Wright 1997; žr. taip pat Bartaševičius 2015a). Chris Shore ir Susan Wright teigimu, tiriant šiuolaikines visuomenes, politikos dokumentai gali būti matomi kaip tam tikri „kultūriniai tekstai“ (angl. *cultural*

texts), kurie taip pat formuoja tam tikrus galios santykius tarp socialinių grupių (Shore, Wright 1997, 11–12). Kaip teigia Raymondas Apthorpe'as, „politikos kalba (...) pati yra politikos galios forma ir šaltinis. Politinė kalba siekia labiau įtikinti nei apibūdinti; žanras ir stilius yra integralūs politikos paradigimų elementai (...)“ (Apthorpe 1997, 42). Mokslininkai siūlo šiuos dokumentus skaityti interpretuojant jų kalbą kaip tam tikrą žanrą (angl. *genre*), turintį savo tikslus (Apthorpe 1997, 35; Bartaševičius 2015a), ir į šias metodologines mokyklų tinklo pertvarkos priemones žvelgsime būtent šitaip. Analizuodami „Mokyklų tinklo pertvarkos metodines rekomendacijas“, šiame dokumente ieškosime vyraujančių temų ir jų tarpusavio sąsajų (pgl. Apthorpe 1997), siekdami atskleisti, koks jame formuojamas socialinio teisingumo modelis.

LR ŠMM parengtas leidinys „Mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos“ yra praktinė knyga, padedanti savivaldybėms planuoti ir įgyvendinti mokyklų tinklo pertvarką. Šiose metodinėse rekomendacijose mokyklos tinklo pertvarka yra siejama su mokinio gerove (LR ŠMM 2004, 3) ir teigiama, kad „mokyklų tinklo savivaldybėje optimizavimo paskirtis – sukurti tokią mokyklų sistemą, kuri leistų kiekvienam mokiniui įgyvendinti savo teises į kokybiškas mokymosi sąlygas, pedagoginę, psichologinę, specialiąją pedagoginę pagalbą, išsilavinimo įgijimą pagal valstybės nustatytus standartus“ (LR ŠMM 2004, 10). Tad mokyklų tinklo reorganizavimas matomas kaip įgalinantis mokinį įgyti kokybišką išsilavinimą, t. y. užtikrinantis lygias galimybes skirtingoms socialinėms grupėms. Mokyklų pertvarkos planas rengiamas kiekvienoje savivaldybėje atsižvelgiant į parengtas rekomendacijas. Rengiant mokyklų tinklo pertvarkos planą, svarbūs šie duomenys: demografiniai, ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, ugdymo poreikį įvertinimas, mokinių skaičiaus kaita, ugdymo kokybė (mokinių pasiekimai), tam tikri rodikliai (mokyklų pastatų, mokyklų darbuotojų, mokinių vežiojimo, kt.) (LR ŠMM 2004, 29–38). Šių rekomendacijų pratarmėje minimos Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos teigiant, kad šiose nuostatose įtvirtintas siekis „valstybės ir visuomenės pastangomis sukurti efektyvumo, prieinamumo ir kokybės reikalavimus atitinkantį mokyklų tinklą“ (LR ŠMM 2004, 7). Nuosekliau gilinantis į rekomendacijų tekstą, atsiskleidžia trys pagrindinės temos, susijusios su minėtais efektyvumo, prieinamumo ir kokybės terminais, kurias detaliau aptarsime toliau.

Mokyklų tinklo pertvarkos rekomendacijose (LR ŠMM 2004) *efektyvumas ir racionalumas* siejami išimtinai su ekonominiais, pamatuojamais, suskaičiuojamais dalykais. Mokyklų tinklo efektyvumas apibrėžiamas techniniais terminais, nes teigiama, kad „mokyklų tinklo būklės efektyvumas yra susijęs su mokyklų dydžiais, mokyklų patalpų užpildymu, tuščiomis mokymosi vietomis, klasių komplektų dydžiais“ (LR ŠMM 2004, 37). Kalbant apie

efektyvumą, racionalumą dokumento rengėjai operuoja tokiais skaičiais, kaip mokyklos mokinių skaičius ir jo numanoma kaita, mokyklų patalpų užimtumas, mokytojų darbo krūviai (LR ŠMM 2004, 33–38). Lėšų panaudojimo efektyvumas siejamas su numanoma veiksminga ir teisinga lėšų panaudojimo sistema: „Vidutinė vieno mokinio mokymo kaina per metus atskleidžia mokymo kaštus, skiriamų lėšų panaudojimo efektyvumą“ (LR ŠMM 2004, 38). Efektyvumas ir racionalumas grindžiami ekonominiais kaštų ir naudos argumentais ir racionalių mokesčių mokėtojų pinigų naudojimu: „Tiek savivaldybės, tiek ir valstybės lygmeniu nepageidautina mokesčių mokėtojų pinigus leisti tuščioms mokymosi vietoms mokyklose finansuoti. Tuščios mokymosi vietos rodo, kad biudžetiniai pinigai yra naudojami netinkamai“ (LR ŠMM 2004, 18). Tad efektyvumas matomas kaip pamatuojamas mokyklos plotu, mokinių skaičiumi, mokytojų krūviais ir skiriamomis lėšomis.

Kita vyraujanti tema šiose rekomendacinėse priemonėse būtų *lygių galimybių, prieinamumo didinimas*. Pirmoji ir antroji išskirtos temos dokumente susiejamos, nes racionalus ir efektyvus lėšų paskirstymas kartu *a priori* siejamas su švietimo prieinamumo didinimu, lygiomis galimybėmis, teisingumu teigiant, jog sutaupytos lėšos bus skirtos socialinei, psichologinei pagalbai plėsti, mokinių iškritimui iš ugdymo proceso mažinti, specialiųjų poreikių turintiems mokiniams įtraukti į mokyklas (LR ŠMM 2004, 17–19). Mažai mokinių turinčių mokyklų finansavimas siejamas ne tik su neefektyviu lėšų naudojimu, bet ir su tam tikru neteisingumu daug mokinių turinčių mokyklų atžvilgiu, nes moksleivio krepšelio lėšos perskirstomos taip, kad maža mokykla galėtų išgyventi, tačiau kartu nuskriaudžiama didesnė mokykla ir jos ugdytiniai (LR ŠMM 2004, 18). Švietimo paslaugų prieinamumas ir kokybė siejami su kitokiu finansų perskirstymu, tačiau nesiejami su tokiais kriterijais, kaip galimi ugdymo mažesnėse mokyklose privalumai ar bendruomeniškumo ugdymas.

Trečioji dokumente vyraujanti tema – švietimo paslaugų kokybės gerinimas. Pirmiausia pats mokyklų struktūros pertvarkymas matomas kaip vedantis į geresnę ugdymo kokybę, kai mokytojai dirba su specifinio amžiaus tarpsnio vaikais (LR ŠMM 2004, 12). Efektyvus lėšų naudojimas matomas kaip leidžiantis lėšas nukreipti tobulinant mokytojų kvalifikaciją ir gerinant mokymo kokybę (LR ŠMM 2004, 16). Kaip formuluojama aptariamame dokumente, „racionalus mokyklų tinklas padeda efektyviau išleisti pinigus – pagerinti mokymosi bazę, tobulinti mokytojų kvalifikaciją, padidinti pedagoginės, psichologinės, specialiosios pedagoginės, socialinės pagalbos teikimo mastus, sukurti palankesnes sąlygas ugdymo kokybei gerinti, sudaro prielaidas sumažinti iškritusiųjų iš mokyklos skaičių“ (LR ŠMM 2004, 19). Tad lėšų kiekis yra tiesiogiai siejamas su ugdymo kokybės gerinimu, ekonominis veiksnys matomas kaip svarbiausias gerinant ugdymo kokybę.

Miestuose, kur buvo atliktas tyrimas, savivaldybės švietimo skyrių darbuotojai interviu metu kalbėjo apie mokyklų tinklo optimizavimo būtinybę ir principus. Interviu metu buvo pabrėžiama šio proceso būtinybė, buvo teigiama, kad dėl mažėjančio mokinių skaičiaus mokyklų išlaikymas kėlė akivaizdžių ekonominių iššūkių. Argumentai už mokyklų reformą-reorganizaciją, išsakyti interviu metu, atkartoja metodologinių mokyklų tinklo pertvarkymo rekomendacijų retoriką. Mokyklų tinklo pertvarka buvo siejama su mokinių skaičiaus mažėjimu ir pastatų išlaikymo kaštais. Kita vertus, „normalus“ mokinių skaičius mokykloje informantų buvo siejamas su ugdymo kokybe – teigiama, jog mokytojai, siekdami pritraukti mokinius į mokyklą, siekia tobulėti, ieško naujovių.

Matthew Clarke'o teigimu, daugeliui vyriausybių būdingas teigimas, kad jie siekia švietime kokybės (angl. *quality*) ir lygybės (angl. *equity*), tačiau tai nėra savaime suprantamos sąvokos, jų turinys kelia papildomų klausimų (Clarke 2014, 584–585). Clarke'o teigimu, švietimo politika siekia išspręsti ekonominio konkurencingumo ir produktyvumo globaliame kontekste klausimus, o kartu palaikyti demokratinis lygių galimybių, įtraukties principus (Clarke 2014, 586). Mokslininkų nuomone, šis konkurencingumo ir įtraukties suderinamumas yra problemiškas (angl. *strange*) (Dean 2009, 22 iš Clarke 2014, 586). Manytume, kad panaši skirtingų idėjų sąveika atsispindi ir aptariamose mokyklų tinklo reorganizacijos rekomendacijose. Nors aptariamame dokumente yra siekis sujungti efektyvų lėšų naudojimą, mokymo kokybės augimą, švietimo prieinamumą, mokyklų pastatų būklės gerėjimą, tačiau vadybinė kalba pirmąją ir finansų padidėjimas savaime siejamas su kokybės išaugimu. Tas pačias tendencijas, kai neoliberalių idėjų fone socialinio teisingumo idėjos nustumiamos į antrąjį planą, įvardijo ir Bartaševičius, analizuodamas svarbiausius Lietuvos valstybės raidos ir švietimo politikos dokumentus (Bartaševičius 2015a).

Žvelgiant iš Fraser socialinio teisingumo teorijos (Fraser 1996, 2007) perspektyvos, analizuotame dokumente derinamos ekonominio perskirstymo ir skirtingumo / įvairovės atpažinimo dimensijos. Nors ekonominio perskirstymo temos (tarp daugiau ir mažiau mokinių turinčių mokyklų, nukreipiant lėšas tam tikroms tikslinėms grupėms ir kt.) pasitelkiamos kaip pirminės, tačiau pripažįstama, kad optimizuojant mokyklų tinklą būtina atkreipti dėmesį į socialinę, etninę gyventojų kompoziciją, o sutaupytos lėšos matomos kaip padėsiančios švietimą padaryti kokybiškesnį ir prieinamą skirtingoms socialinėms grupėms (LR ŠMM 2004). Kita vertus, manytume, kad šis dokumentas vertintinas kaip finansinio išgyvenimo planas, kuriame iš tiesų pagrindinis akcentas yra ekonominis racionalumas, tačiau nekalbama apie tai, kas iš tiesų yra ugdymo kokybė, kokie pagrindiniai jos principai,

ir dėl tokio pobūdžio diskusijų trūkumo dėmesį atkreipia Lietuvos švietimo srities ekspertai (Targamadžė 2014; Vaitekaitis 2016).

„Mokinio krepšelio politika“: skirtingi vertinimai

Šiame poskyryje analizuojama lauko tyrimo medžiaga, siekiant atskleisti skirtingus mokyklų tinklo pertvarkos vertinimus mokyklų bendruomenėse. LR ŠMM užsakymu mokyklų tinklo pertvarkos proceso pradžioje sociologų grupė (Merkys et al. 2005) atliko tyrimą, kuriuo vertinamas mokyklos tinklo pertvarkos socialinis poveikis bandomajame etape dalyvavusiose savivaldybėse. Mokslininkai ataskaitoje tinklo pertvarką vertina pozityviai ir atskleidžia tyrime dalyvavusių ekspertų ir mokyklų bendruomenių narių požiūrių įvairovę ir dažnai gana prieštaringus to paties reiškinių vertinimus (Merkys et al. 2005; Jonušaitė, Misiovič, Merkys 2006). Daugelis šiame ankstesniame mokslininkų tyrime (Merkys et al. 2005; Jonušaitė, Misiovič, Merkys 2006) išsakytų mokyklų bendruomenių narių teiginių bei vertinimų užfiksuoti ir daugiau kaip po dešimties metų šio straipsnio autorės atliktų interviu metu. Kita vertus, mokyklų bendruomenėse užfiksuotas neigiamas nuostatas dėl mokyklų pertvarkos minėtos ataskaitos autoriai sieja su subjektyviomis pozicijomis ir interesais (Merkys et al. 2005, 40–41). Vis dėlto, šio straipsnio autorės nuomone, nėra pakankamas argumentas aiškinti neigiamus požiūrius dėl mokyklų pertvarkos pasitelkiant tik asmeninius interesus ar subjektyvumą.

Teigsime, kad mokyklų tinklo pertvarką kritikuojantys ir šio proceso paliesti dalyviai, interpretuodami šiuos procesus, konstruoja tam tikrą teisingumo sampratą. Kaip pabrėžia mokslininkai, tam tikrų šiandienų procesų kritika nebūtinai yra iracionali ir subjektyvi, ji atskleidžia tam tikrą pilietiškumo modelį (Klumbytė 2008) ar tam tikrą socialinio teisingumo sampratą (Morris 2014). Bus aptartos interviu su mokyklų skirtingomis ugdymo kalbomis (lietuvių ir rusų) administracijos narių ir mokytojų perspektyvos, taip pat mokyklos bendruomenės narių požiūriai į juos palietusį mokyklos reorganizacijos procesą. Teigsime, kad mokyklos reorganizaciją kritikuojantys informantai pabrėžia bendruomeniškumą kaip vertybę, kuri jiems yra svarbesnė nei ekonominis racionalumas.

Mokyklų administracijos narių ir mokytojų požiūriai: ekonominis efektyvumas vs tradicijų tęstinumas

Interviu su mokyklų skirtingomis mokymo kalbomis administracijos nariais ir mokytojais atskleidžia, kad dauguma jų tinklo pertvarkos ir

reorganizacijos procesą apibūdino kaip „skausmingą, tačiau būtiną“. Interviu metu informantai minėdavo, kad „abiejose gatvės pusėse stovėjo po pustutę mokyklą“, todėl pertvarka buvo būtina. Per ilgas delsimas reorganizuoti mokyklą ir neryžtingumas apibūdinami kaip padarę neigiamą poveikį, nes mokykla prarado savo pozicijas ar „nesukūrė tinkamu metu įvaizdžio“, t. y. potencialių klientų akyse mokykla neįgavo aiškaus profilio, o tai mažino jos konkurencines galimybes. Konkurencija tarp mokyklų suvokiama kaip gebėjimas pritraukti pakankamai mokinių ir kartu užtikrinti tinkamą finansavimą ir krūvį mokytojams.

Interviu su mokyklų administracijos nariais būdingi specifiniai posakiai, tokie kaip „pradinė mokykla maitina pagrindinę“, „progimnazija maitina gimnaziją“, kurie atskleidžia mokyklų administracijos darbuotojų, vadovų strateginį mąstymą numanant, kaip keisis specifinio rajono demografinė situacija, mokyklinio amžiaus vaikų skaičius ir kaip tai gali paveikti mokyklos situaciją. Visa ugdymo grandinė – priešmokyklinis ugdymas, pradinis ugdymas, progimnazija ir gimnazija – matoma kaip tarpusavyje susijusi ir būtina užtikrinant mokyklų išlikimą. Žiūrint į tokio pobūdžio kalbėjimą kaip į tam tikrą žanrą (Ries 1997), kuriam būdingi saviti elementai, išskirtini tokie elementai, kaip *konkurencija* ir *mokyklos išlikimas*. Interviu metu vadybiniais argumentais buvo grindžiamas požiūris, kad reikia efektyviai ir strategiškai prisitaikyti prie esamos situacijos, siekiant išsaugoti mokyklą ir darbo vietas. Sykiu pabrėžiamas tam tikras netikrumas, neapibrėžtumas ir siekis išlikti nuolatinės demografinės ir įstatyminės kaitos situacijoje.

Kritiškai mokyklų pertvarką vertinę informantai ekonominę naudą ir ekonominius argumentus matė kaip nepagrindinius ir nepagrindžiančius mokyklos reorganizavimo. Mokyklos tradicijų tąsos ir bendruomeniškumo svarbą pabrėžė kai kurie mokyklų mažumų kalba bendruomenių nariai. Pavyzdžiui, mokyklos rusų mokomąja kalba bendruomenių nariai teigia, kad vidurinių mokyklų pertvarka į progimnazijas ir gimnazijas neužtikrina kokybiško ir nuoseklaus ugdymo:

Mes sakytumėm, kad jis [mokyklų tinklo optimizavimas] buvo labai skausmingas todėl, kad mes iškart matėme, kad nebus užtikrintas (...) pereinamumas. Vat, pavyzdžiui, mes kada gaudavome vaiką į pirmą klasę, mes žinodavome, kokį rezultatą mes turime pasiekti dvyliktai klasei. (...) Išprusęs, išsimokslinęs, kultūringas Lietuvos pilietis augtų ir pan. Dabar žiūrėkite, mes gauname... pavyzdžiui, kaip mes gauname (...) į devintą klasę, tą (...) vaiką. Žiūrėkit, kiek jau yra dalykų, kurie yra... jie įskiepyti jam ir juos jau neperskiepysi (Klaipėda, mokykla rusų mokomąja kalba, mokytojas).

Vat, pavyzdžiui, gimnazija, po aštuonių klasių ateina mokiniai iš įvairių mokyklų... iš pagrindinių mokyklų. Dabar bus progimnazijų, vat. Kiekvienoje progimnazijoje buvo savo ugdymo sistema, buvo savo tradicijos. Viskas yra nutraukta. Jie ateina ir čia prasideda iš naujo, ir mokytojai turi priprasti prie šitų vaikų ir sugalvoti kažką bendra, kadangi skirtumas yra tarp tų vaikų, kurie atėjo iš įvairių progimnazijų... ir vaikai turi taip pat vėl sugrįžti prie... arba atrasti naujų kažkokių tradicijų, ir aš visada kalbėdamas šita tema ir Švietimo ir mokslo ministerijoj sakiau, kad tautinių mažumų mokyklos pats geriausias modelis yra vidurinė mokykla, mokykla, kuri duoda užbaigtą vidurinį išsilavinimą (Klaipėda, mokykla rusų mokomąja kalba, administracijos narys).

Ugdymo proceso reorganizacija, kai mokinyms keičia mokyklas, pereidamas iš vieno etapo į kitą, matoma kaip neužtikrinanti ugdymo tęstinumo ir nuoseklumo. Panašią poziciją išsakantys informantai kartu kritikavo pačią finansiniais ir vadybiniais argumentais pagrįstą pertvarkos sistemą, kai mokykla, neturinti pakankamai mokinių, reorganizuojama ją sujungiant su kita mokykla ar uždarant. Informantas teigė:

Nu, gerai. Jeigu mokykloje yra 300–400 mokinių... argi jie ne vaikai, argi jiems nereikia irgi sudaryti sąlygų normaliai mokytis, normaliai gyventi. Kodėl mes turim vat, atsižvelgiant į šitus skaičius nu, laužyti, jeigu grubiai pasakyti, visą ugdymo sistemą. Vat. Galima pagalvoti apie tai, kad gal būt tose mokyklose, kur mažėja moksleivių skaičius, sudaryti papildomų kažkokių tai sąlygų, naujų kabinetų, naujų ugdymo kažkokių tai patalpų, kur galima pabandyti sukurti, pafantazuoti kažkokių naujų ugdymo formų, moksleivių veiklos, užimtumo formų. Galbūt tai papildys ir pačių mokyklų... nu, aš puikiai suprantu, kad čia nemažą vaidmenį vaidina ir finansinė situacija, biudžetų situacija (Klaipėda, mokykla rusų mokomąja kalba, mokytojas).

Kritiškai mokyklų tinklo optimizavimą vertinantys informantai kritikuoja tiek patį mokyklų pertvarkos procesą, kai mokinių skaičiaus mažėjimas veda į mokyklos reorganizaciją neieškant alternatyvų, tiek bendrai ugdymo proceso matymą kaip sudarytą iš skirtingų etapų (pradinės, pagrindinės mokyklos ir gimnazijos), kai kiekvienas naujas etapas siejamas su nauja mokykla ir nauja mokyklos bendruomene. Abu šie procesai suvokiami kaip silpninantys bendruomeniškumo jauseną, neleidžiantys mokyklai nuosekliai formuoti mokinio(ės) vertybių.

Tai, kad šis mokyklų tinklo reorganizavimas nevyksta visiškai sklandžiai, rodo mokyklų bendruomenių protestai, kai kuriuose miestuose

vykusios bado akcijos, taip pat ir mokyklos bendruomenių (tėvų, tarybos) skundai ir bylos administraciniuose teismuose skirtinguose Lietuvos rajonuose. Toliau straipsnyje analizuojami dviejų mokyklų (lietuvių ir rusų mokomąja kalba) pertvarkos atvejai ir analizuojama, kaip juos mato šiam procesui nepritariantys mokyklų bendruomenių nariai.

„Kaip su buldozeriu“: mokyklos rusų mokomąja kalba atvejais

Šiame poskyryje aptariamas vienas iš mokyklos rusų mokomąja kalba uždarymo atvejais, analizuojami protestuojančių prieš sprendimą uždaryti argumentai, kartu siekiama atskleisti, kokie argumentai pasitelkiami kvestionuojant vietos valdžios sprendimus ir kokį socialinio teisingumo modelį jie atskleidžia.

Pagrindinė mokykla rusų mokomąja kalba Vilniaus centrinėje dalyje veikia daugiau kaip penkiasdešimt metų. Kadangi mokykloje mažėja mokinių skaičius, 2017 m. vasarą savivaldybėje priimtas sprendimas dėl jos reorganizavimo, t. y. sujungimo su kita mokykla, dabartinės patalpos turi būti perduotos savivaldybei. Mokyklos bendruomenė surengė ne vieną protestą prie Vilniaus miesto savivaldybės, viename protestų dalyvaujantį stebėjimą atliko ir šio straipsnio autorė. 2017 m. balandžio mėnesį daugelis susirinkusių yra mokyklos atstovai, buvę mokiniai, nevyriausybiniai tautinių mažumų organizacijų nariai. Prie savivaldybės susirinkusi keliasdešimt dalyvių grupė, žmonės laiko plakatus su užrašais „Naikinama vienintelė rusų mokykla senamiestyje, turinti priešmokyklinę grupę“, „Norime mokytis, o ne kovoti dėl savo teisių“ ir kt. Šių plakatų užrašai apeliuoja į tam tikrą pažeidžiamą mokyklos tautinės mažumos kalba statusą. Turint galvoje platesnį kontekstą, kai mokyklos tęstinumas ir išgyvenimas siejamas su priešmokyklinės grupės veikimu, šis plakatas reikštų ir susirūpinimą mokyklos rusų kalba ateitimi Vilniaus senamiestyje, tai yra pasitelkiamas etninis-kalbinis aspektas siekiant sustabdyti mokyklos reorganizaciją.

Viešojo protesto metu mokyklos atstovas-kalbėtojas pasitelkia ir lietuviybės argumentus pabrėždamas, kad ši mokykla rusų mokomąja kalba turi teisę mokytis ir lietuvių kalba, todėl mokykla turi siekti pritraukti vaikus iš lietuviškos kalbinės aplinkos ir taip padidinti mokinių skaičių:

(...) Mūsų mokykloje puikiausiai auga ir lietuvių, ir rusų vaikai, ir lenkai, ir totoriai, ukrainiečiai, kuo puikiausiai visi draugaujam. Kuo puikiausiai visi auga (...) mūsų mokykloje nėra tarp-tautinių konfliktų, niekas vienas kito nežemina kad yra rusas, lenkas ar kitos tautybės vaikas. Mes pagal savo filosofiją esame lietuvių-rusų mokykla, dviem kalbom dėstoma ir mes norime toliau dirbti kad stiprėtų lietuviška linija, kad mūsų vaikai tobulėtų, kad išmokytų lietuvių kalbą, kad jiems būtų lengviau

integruiotis į Lietuvos visuomenę. Man labai gaila, kad mus vis tiek stumia į rusų-lenkų mokyklą Vilniaus pakraštyje. Mes ne prieš lenkus, mes ne prieš rusus, bet mes paprasčiausiai norime išsaugoti ir apginti vaikų teises. Jei mūsų vaikams šiuo metu yra geresnės sąlygos, mes nenorime jų išstumti į prastesnes sąlygas(...)

Kartu su lietuviybės puoselėjimo tema kalbėtojas pabrėžia mokyklos mokinių daugiaetniškumą, daugiakultūriškumą ir gebėjimą užtikrinti taikų etninės įvairovės sambūvį. Tad kaip vienas iš argumentų iš bendruomenės pusės pasitelkiamas etniškumas – tiek pabrėžiant mokyklos kaip tautinės mažumos mokyklos statusą, tiek siekį puoselėti lietuviybę ir tautinių mažumų vaikams padėti integruiotis, tiek užtikrinant taikų daugiakultūrės ir daugiaetnės mokyklos bendruomenės sambūvį. Šioje protesto metu išsakytoje kalboje pabrėžiamas bendruomeniškumas, siekis užtikrinti mokyklos vaikams galimybę mokytis konkrečioje mokykloje ir kartu kvestionuojamas ekonominis mokyklos reorganizacijos pagrįstumas:

Ir jūs manote, kad jūs įsikiepsite tautiškumą, patriotizmą šiems vaikams? kad jie labiau mylės lietuvius ir valdžią, po šitokios traumos, kurią dabar jiems darote? Tai aš labai prašau jūsų atsikvošėti ir jei du šimtai mūsų vaikų nenori išeiti iš savo mokyklos, tai būkite malonūs, raskite vietos visiems vaikams po tos pačios mokyklos stogu. Jei manote, kad yra viršplotis, tai būkite malonūs, pasiimkite tą viršplotį ir išnaudokite jį savų klasių formavimui. Mūsų vaikų nelieskite, palikite juos ten, kur jie yra. Jie priprato prie šitos mokyklos, jie priprato prie savo mokytojų ir jie nori likti ten, kur jie yra. Nedraskykite, netraumuokite vaikų. O jūs vis tiek savo darote, vis tiek buldozeriu braunatės ir darote savo.

Kalboje akcentuojami nelygiaverčiai galios santykiai tarp vietos valdžios ir mokyklos bendruomenės: viešos kalbos pabaigoje mokyklos atstovas pabrėžia, jog nėra dialogo tarp valdžios ir mokyklos bendruomenės. Tarp protesto dalyvių sklendo sąmokslų teorijos, kad kažkam versle ar valdžioje reikalingos mokyklos patalpos arba žemės plotas, kurios atskleidžia ir tam tikrą konstruojamą santykį tarp verslo, valdžios ir piliečių. Pasisako miesto tarybos narė, buvę mokyklos mokiniai, kitų tautinių mažumų organizacijų nariai, mokyklos bendruomenės nariai. Piketui pasibaigus renkami parašai prieš mokyklos uždarymą. Peržengiamos ir nacionalinės ribos, nes kaip paskutinė instancija, nepasiekus susitarimo, piketo metu nuskambėjo Strasbūras.

Tad šiame viešame proteste pasitelkiama tiek rusiškumo kaip mažumos, tiek lietuviškumo kaip numanomos viešai priimtinos tapatybės argumentai.

Valdžios ir bendruomenės santykis konstruojamas kaip nelygiavertis, kaip procesas, kai į bendruomenės požiūrius ir siūlymus neįsiklausoma. Argumentai, kad mokyklą reikia reorganizuoti ją uždariant ir sujungiant su kita mokykla, kvestionuojami, keliami klausimai, ar šios mokyklos patalpų ir žemės neprireikė verslui, ar įtakingiems interesantams, ir kad tai galėtų būti tikroji šio proceso priežastis. Manytume, jog tai atskleidžia bendruomenės narių savijautą platesnėje visuomenėje, nes tuo būdu apibrėžiami galios kontūrai, sprendimų priėmimo mechanizmai, o bendruomenės galios kovoti siejamos su tautinės mažumos statusu, daugiakultūriškumu, mažumos integracijos procesu, lietuviškumo skiepijimu. Žvelgiant į šiuos argumentus iš Fraser (1996 ir 2007) socialinio teisingumo perspektyvos, viešojo protesto metu išsakyti mokyklos bendruomenės atstovų argumentai siekia sujungti tiek skirtingumo atpažinimo, tiek išteklių perskirstymo perspektyvas, argumentuodami tam tikru mokyklos tautinės mažumos kalba statuso pažeidžiamumu ir poreikiu skirti šiai bendruomenei išteklių, leidžiančių išlaikyti mokyklą net ir esant nepakankamam mokinių skaičiui.

„Jūs esate nuostolingi“ arba „sentimentai prieš racionalumą?":
mokyklos lietuvių mokomąja kalba atvejis

Šiame poskyryje analizuosime, kaip mokyklos lietuvių mokomąja kalba uždarymą viename iš didžiųjų Lietuvos miestų interpretuoja prieš šiuos procesus pasisakantis ir kovojantis mokyklos bendruomenės narys. Teigsime, kad tiek aptartu mokyklos rusų mokomąja kalba atveju, tiek šiuo mokyklos lietuvių mokomąja kalba atveju bendruomeniškumo vertybės akcentuojamos kaip pirmesnės nei ekonominiai ar finansiniai kriterijai. Atsiskleidžia, jog galios santykiai tarp mokyklos bendruomenės ir vietos savivaldos suvokiami kaip nelygiavertčiai.

Pagrindinė mokykla lietuvių mokomąja kalba viename iš didžiųjų Lietuvos miestų pradėjo veikti XX a. 8-ojo dešimtmečio pradžioje. Interviu su mokyklos tėvų atstovu metu išaiškėjo, kad mokykla jau daugiau kaip metai gaišta teismuose dėl planuojamos jos reorganizacijos, t. y. prijungimo prie kitos mokyklos, kas informanto įvardijama kaip „mokyklos uždarymas“. Informantas kritiškai vertina mokyklos reorganizacijos procesą kaip demonstruojantį nelygiavertčius galios santykius tarp mokyklos bendruomenės ir savivaldybės administracijos. Ši nelygiavertiškumą atspindi tiek pradinis reorganizacijos procesas, kai mokykla iš gimnazijos tapo pagrindine ir neteko galimybės formuoti paskutinių metų gimnazijos klasių, tiek dėl šio proceso įvykęs mokinių skaičiaus mažėjimas, lėmęs savivaldos sprendimą mokyklą uždaryti sujungiant su kita mokykla ir perkeliant ugdymo procesą į jos

pastatus. Tačiau mokykla informanto apibūdinama kaip pritraukianti absoliučią šio miesto rajono vaikų daugumą, t. y. kaip reikalinga bendruomenei:

(...) aštuoniasdešimt du procentai mikrorajono vaikų į šią mokyklą eina. Bet vėlgi ta pertvarka, vat mes tą neteisybę ir matom, kad sumažėjo vaikų ne todėl, kad jų natūraliai (...) pertvarkė ir sumažėjo, o paskui nustemba staiga – o, pas jumis sumažėjo. Bet jie šitoje vietoje mūsų negirdi ir nenori girdėti. Mūsų nuomonė yra tokia, kad yra tikslas, yra siekiamybė ir jie eina buldozeriniu principu. Tai kokią mes gyventojai matom teisybę? Valdančioji dauguma tai kas yra? Tie, kas nori reorganizuoti mokykla, jie visi nubalsuoja už, tai kaip mes galime pasiekti teisybę? (...) tėvai buvo pakraupę, jie sakė, kad tokios neteisybės jie nematė, balsuoja tie, kurie yra suinteresuoti (...) valdančioji dauguma balsuoja ir viskas, o jie balsuoja taip kaip jie balsuoja, vienbalsiai (...)

Kaip ir anksčiau aptartu mokyklos rusų mokomąja kalba atveju, interviu citata atskleidžia konstruojamą priešpriešą „mes – jie“, valdančioji dauguma – bendruomenė. Panašią skirtį mokslininkai sieja su sovietmečiu egzistavusia piliečių sąveika su komunistų partija, nomenklatūra, valdžios atstovais (Verdery 1996). Mokykla yra lietuvių mokomąja kalba, tad skirtingai nuo aptarto mokyklos rusų mokomąja kalba atvejo, interviu pabrėžiamas ne etninis ar kalbinis aspektai, o socialinis. Informantas pasitelkia socialinio neteisingumo aspektus ir prieštarauja vadybiniam mokyklų uždarymo modeliui, kai mokyklų skaičius reguliuojamas išimtinai finansiniais skaičiais, grindžiamas lėšų naudojimo efektyvumo poreikiu:

su pagrindine valdančia dauguma mes nerandame bendros kalbos (...) jūs esate nuostolingi, bet kaip mes galime būti nuostolingi, kaip vaikai miestui, mūsų ateitis aplamai, gali būti nuostolingi ir kaip ji yra apčiuopiama? Finansais? Tai mes patys esame mokesčių mokėtojai, mes išlaikome valstybę, savo valdžią, tai lai tos mokyklos būna.

Ta pertvarka skaudžiai kerta socialiai, nes yra šeimos, kurios žemiau nei vidutinio lygio pragyvenimo, dar skurdesnių yra ir tada važiavimas, kelias, jau važiuoti, vežti ne visi turi galimybių, paleisti vaiko pagal amžių ne visi gali paleisti (...) iškelėm klausimą dėl nesaugaus kelio (...) siekiamybė kad tos mokyklos nebūtų yra labai stipri ir jaučia visi tai, jei kažką pasakai apie bendruomenę, tai ką jūs čia, bendruomenė (...).

Šiame interviu mokyklos uždarymas / reorganizacija matoma kaip socialiai neteisinga, tačiau, skirtingai nuo mokyklos rusų mokomąja kalba atvejo,

informantas labiausiai akcentuoja socialinius aspektus, socialinės įtraukties klausimus. Ekonominiai mokyklos uždarymo argumentai matomi kaip nepakankami, nes neatsižvelgiama į platesnės rajono bendruomenės poreikius, socialiai pažeidžiamų grupių situaciją. Pabrėžiamas mokyklos reorganizacijos sprendimo priėmimas, neatsižvelgus į bendruomenės poziciją, sprendimai matomi kaip priimami „iš viršaus“ ir grindžiami lėšų naudojimo efektyvumu, mažėjančiu mokinių skaičiumi. Pirmuoju atveju – mokykloje rusų mokomąja kalba – priešinant uždarymui pasitelkiami etniškumo ir mokyklos formuojamo patriotiškumo, taip pat pilietiškumo argumentai, o antruoju – socialinio jautrumo, socialiai pažeidžiamų grupių įtraukties argumentai. Abiem atvejais kaip socialiai teisingas konstruojamas toks mokyklų pertvarkos modelis, kuriame sprendimai priimami atsižvelgiant į bendruomenės interesus.

Baigiamoji diskusija

Tiek analizuotose mokyklų tinklo pertvarkos rekomendacijose (LR ŠMM 2004), tiek interviu su mokyklų bendruomenių atstovais kalbama apie socialinį teisingumą, tačiau šios socialinio teisingumo vizijos turi esminių skirtumų. Mokyklų tinklo pertvarkos metodinių priemonių analizė atskleidžia, kad šiame dokumente susipina kelios pagrindinės dimensijos – lygios galimybės, švietimo kokybė ir ekonomiškumas, kuris įvardijamas kaip efektyvus lėšų naudojimas (LR ŠMM 2004). Nors šis dokumentas (LR ŠMM 2004) įtraukia kultūrinius ir tautinius aspektus, vertinant mokyklų tinklo pertvarkos poreikį, akcentuojami švietimo paslaugų kokybė ir prieinamumas, tačiau vis dėlto akivaizdžiai vyrauja ekonominis aspektas, t. y. tam tikras „efektyvus“ lėšų paskirstymas suvokiamas kaip vedantis prie lygių galimybių ir švietimo kokybės gerinimo. Tai dar kartą patvirtina švietimo politikos eksperto įžvalgą, kad tiek bendruose Lietuvos strateginiuose dokumentuose, tiek švietimo politikos dokumentuose yra gausu neoliberalių idėjų. Nors juose vartojami ir su socialiniu teisingumu ar lygiomis galimybėmis susiję terminai, tačiau jie yra antraplaniai (Bartaševičius 2015a, 122).

Interviu su skirtingų Lietuvos miestų mokyklų lietuvių ir rusų mokytojomis kalbomis administracijos nariais, mokytojais atskleidžia, kad viena svarbiausių mokyklų bendruomenėse gvildenamų temų yra mokyklos išlikimas šiandieninėmis demografinėmis, t. y. mažėjančio mokinių skaičiaus, sąlygomis. Daugelis informantų teigė, kad mažėjant mokinių skaičiui mokyklų tinklą reorganizuoti buvo būtina, tačiau šis procesas sulaukė ir nemažai kritikos. Analizuojant, kaip konstruojama mokyklų tinklo optimizavimo

procesų kritika, atsiskleidžia tam tikras socialinio teisingumo modelis. Jame pagrindinis akcentas yra ne ekonomiškumas ir efektyvus lėšų naudojimas, o pažeidžiamų grupių socialinė įtrauktis ir lygios galimybės. Pažeidžiamumas abiem analizuotais empiriniais atvejais iš lauko tyrimo grindžiamas skirtingai, pasitelkiant etninius arba socialinius aspektus. Križiškai mokyklų pertvarką ir ugdymo proceso skirstymą į kelis skirtingus etapus (pagrindinį, progimnazijos, gimnazijos) vertinantys informantai pabrėžia, kad kaip šio proceso pasekmė naikinamas bendruomeniškumas ir galimybė ugdymo įstaigai nuosekliai ugdyti mokinį(-ę). Kai finansiniai / ekonominiai svertai yra valstybės švietimo politikos formuotojų rankose, alternatyvų modelį siūlantys proceso dalyviai turi mažai galimybių šiuos procesus pakeisti. Reikia sutikti, kad Lietuvos švietimo politikos atvejis nėra išskirtinis ir atliepia globaliai paplitusį neoliberalų švietimo vadybos modelį (Bartaševičius 2015a ir 2015b; Vaitekaitis 2016). Kita vertus, šis modelis mokslinėje literatūroje sulaukia svarios kritikos kaip dažnai paminantis bendruomeniškumo ir socialinio teisingumo principus (Clarke 2012; Wrigley 2008; Walkenhorst 2008) ar nukrypstantis nuo tikrosios vertybėmis grįstos ugdymo prasmės į vadybą (Targamadžė 2014; Bartaševičius 2015a ir 2015b; Vaitekaitis 2016).

Literatūra

- Aidukaitė, J. 2010. „Gerovės valstybių patirtis vertinant socialinio teisingumo principo įgyvendinimą švietime: Švedijos, Škotijos ir Vokietijos atvejai“. *Viešojo politika ir administravimas* 34: 47–60.
- Apthorpe, R. 1997. „Writing Development Policy and Policy Analysis Plain or Clear: On Language, Genre and Power.“ In *Anthropology of Policy: Critical Perspectives on governance and power*, ed. C. Shore and S. Wright, 34–45. London, New York: Routledge.
- Balžekienė, A., Lapienienė, A., Merkys, G., Telešienė, A. 2008. „Daugiakultūrinio ir daugiakalbio ugdymo prielaidos bei problemos etniškai mišriame regione“. *Etniškumo studijos / Ethnicity studies* 1–2: 146–171.
- Bartaševičius, R. 2015a. *Neoliberalizuotos bendrojo ugdymo politikos transformacijos: kritinė diskurso analizė*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Bartaševičius, R. 2015b. *Neoliberalizuotos bendrojo ugdymo politikos transformacijos: kritinė diskurso analizė*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, edukologija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Breton, M. 2012. „Small Steps Toward Social Justice.“ *Social Work with Groups* 25 (3): 205–217.
- Clark, J. N. 2008. „The Three Rs: Redistributive Justice, Restorative Justice, and Reconciliation.“ *Contemporary Justice Review* 11(4): 331–350.

- Clarke, M. 2012. "The (Absent) Politics of Neo-liberal Education Policy." *Critical Studies in Education* 53 (3): 297–310.
- Carke, M. 2014. "The Sublime Objects of Education Policy: Equality, Equity and Ideology." *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 35(4): 584–598.
- Cribb, A., Gewirtz, S. 2003. "Towards a Sociology of Just Practices: An Analysis of Plural Conceptions of Justice." In *Social Justice, Education and Identity*, ed. C. Vincent, 15–29. London and New York: Routledge.
- Connell, R.W. 1992. "Citizenship, Social Justice and Curriculum." *International Studies in Sociology of Education* 2 (2): 133–146.
- Duoblienė, L. 2010. „Švietimo politika ir globalizacija: nacionaliniai ir supranacionaliniai ypatumai“. *Acta pedagogica Vilnensia* 25: 69–84.
- Fraser, N. 2007. "Re-framing Justice in a Globalizing World." In *(Mis)recognition, Social Inequality and Social Justice: Nancy Fraser and Pierre Bourdieu*, ed. T. Lovell, 17–35. London and New York: Routledge.
- Fraser, N. 1996. *Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition and Participation. The Tanner lectures on human values. Delivered at Stanford University*, April 30-May 2, 1996. Prieiga per internetą: http://tannerlectures.utah.edu/_documents/a-to-z/f/Fraser98.pdf (žiūrėta 2017 07 07).
- Jonušaitė, S., Misiovič, J., Merkys, G. 2006. „Mokyklų bendruomenių lūkesčiai dėl švietimo įstaigų tinklo pertvarkos ir jos valdymo vertinimas: apklausos atviro tipo klausimynu rezultatai“. *Socialiniai tyrimai / Social Research* 1(7): 45–55.
- Keddie, A. 2015. "“We haven’t Done Enough for White Working-class Children’: Issues of Distributive Justice and Ethnic Identity Politics." *Race, Ethnicity and Education* 18 (4): 515–534.
- Keddie, A. 2014. "Political Justice, Schooling and Issues of Group Identity." *Educational Philosophy and Theory* 46 (3): 311–323.
- Klumbytė, N. 2008. "Post-soviet Publics and Nostalgia for Soviet Times." In *Changing Economies and Changing Identities in Postsocialist Eastern Europe*. ed. I. W. Schröder and A. Vonderau, 27–46. Münster: LIT Verlag.
- Lazutka, R., Šliužaitė, D. 2012. „Socialinis teisingumas ir socialinių-ekonominių grupių reprezentavimas skirtingo prestižo studijų programose Lietuvoje“. *Acta pedagogica Vilnensia* 28: 9–22.
- Leončikas, T. 2007. *Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas* (Etniškumos studijos). Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, Eugrimas.
- Liaasidou, A., Symeou, L. 2016. "Neoliberal Versus Social Justice Reforms in Education Policy and Practice: Discourses, Politics and Disability Rights in Education." *Critical Studies in Education* 1-18. DOI: 10.1080/17508487.2016.1186102
- Lovell, T. 2007. "Introduction." In *(Mis)recognition, Social Inequality and Social Justice. Nancy Fraser and Pierre Bourdieu*, ed. T. Lovell, 1–16. London and New York: Routledge.

- LRŠMM. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. 2015. *Lietuva: švietimas regionuose. 2015. Mokykla*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
- LRŠMM. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. 2004. *Mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Homo Liber.
- LR Vyriausybė. 2011. Nutarimas dėl mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programą, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo. 2011 birželio 29 d. Nr. 768. *Valstybės žinios*. Nr. 79-3869.
- LR Vyriausybė. 2004. Nutarimas dėl mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programą, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo. 2004 birželio 14 d. Nr. 745. *Valstybės žinios*. Nr. 95-3509.
- Meernik, J., Golcevski, N., McKay, M., Feinberg, A., King, K., Krastev, R. 2016. "Truth, Justice, and Education: Towards Reconciliation in the Former Yugoslavia." *Southeast European and Black Sea Studies* 16 (3): 413–431.
- Merkys, G., Urbonaitė-Šlyžiuvienė, D., Balčiūnas, S., Jonušaitė, S., Piščalkienė, V., Titkov, D. 2005. *Mokyklų tinklo pertvarkos socialinis poveikis. Bandomajame projekte dalyvavusiose savivaldybėse*. LR Švietimo ir mokslo ministerijos inicijuoto tyrimo ataskaita. Prieiga per internetą: <https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Mokyklų%20tinklo%20pertvarka%202005.pdf> (žiūrėta 2017 08 08).
- Merkys, G., Balčiūnas, S., Urbonaitė-Šlyžiuvienė, D., Kalinauskaitė, R., Merkienė, R. 2006. *Tęstinis tyrimas: mokinių vežiojimo pokyčiai pertvarkant mokyklų tinklą. Mokinių vežiojimas kaip švietimo stebėsenos objektas: rodiklių konstravimo tyrimas*. Kaunas, Šiauliai. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Veziojimas_ATASKAITA.pdf (žiūrėta 2017 08 08).
- Morris, J. 2014. "The Warm Home of Cacti and Other Soviet Memories: Russian Workers Reflect on the Socialist Period." *Central Europe* 12 (1): 16–31.
- Osler, A. 2015. "The Stories We Tell: Exploring Narrative in Education for Justice and Equity in Multicultural Contexts." *Multicultural Education Reviews* 7 (1–2): 12–25.
- Petrušauskaitė, V. 2014. *(Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė* (Etniškumo studijos). Mokslo studija, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Petrušauskaitė, V., Pilinkaitė Sotirovič, V. 2012. „Rusai Lietuvoje: etninės grupės raida ir socialinės integracijos iššūkiai 2001–2011“. *Etniškumo studijos* 2012 (1–2): 14–50.
- Purvanecienė, G., Čiužaitė, G. 2010. „Švietimo reformos ir teisingumas“. *Acta pedagogica Vilnensia* 25: 85–99.
- Reingardė, J., Vasiliauskaitė, N., Erentaitė, R. 2010. *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose*. Vilnius, Kaunas: Tolerantiško jaunimo asociacija, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.
- Ries, N. 1997. *Russian Talk: Culture & Conversation during Perestroika*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Saugėnienė, N. 2003. *Lietuvos tautinių mažumų švietimas multikultūriškumo vertybiniam kontekste*. Kaunas: Technologija.

- Saugėnienė, N., Jakavičius, V. 2000. „Lietuviškoji mokykla multikultūriškumo akivaizdoje“. *Socialiniai mokslai* 3 (24): 55–64.
- Shore, C., Wright, S. 1997. „Policy: A new Field of Anthropology.“ In *Anthropology of Policy: Critical Perspectives on Governance and Power*, ed. C. Shore, S. Wright, 3–30. London, New York: Routledge.
- Tamošiūnas, T. 2000. *Edukacinis kryptingumas įvairiautėje aplinkoje*. Vilnius: UAB „Biznio mašinų kompanija“.
- Targamadžė, V. 2014. *Bendrojo ugdymo mokykla kryžkelėje: akivarai ir kūlgrinda*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Tereškinas, A., Bučaitė Vilkė, J., sud. 2015. Socialinė atskirtis ir geras gyvenimas Lietuvoje. Vytauto Didžiojo universitetas: Versus Aureus.
- Thyer, B. A. 2010. „Social Justice: A Conservative Perspective.“ *Journal of Comparative Social Welfare* 26 (2–3): 261–274.
- Trakšelis, K. 2015. „Švietimo prieinamumas – visuomenės socialinio teisingumo rodiklis“. *Socialinių mokslų studijos, Societal Studies* 7 (2): 232–246.
- Vaicekauskienė, V. 2013. „Nepriklausomos valstybės švietimo kūrimo pamokos: 1988–2012“. Švietimo problemos analizė. Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija 14 (100). Vilnius: LR švietimo ir mokslo ministerija.
- Vaicekauskienė, V. 2011. „Tautinių mažumų švietimo politika: kur einama?“ Švietimo problemos analizė. Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija 9 (59). Vilnius: LR švietimo ir mokslo ministerija.
- Vaitekaitis, J. 2016. „Ugdymo turinio kaita Lietuvoje: globalizacijos padariniai“. *Acta pedagogica Vilnensia* 37: 18–34.
- Verdery, K. 1996. *What Was Socialism, and What Comes Next?* Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Vincent, C. 2003a. „Introduction.“ In *Social Justice, Education and Identity*, ed. C. Vincent, 1–14. London and New York: Routledge.
- Vincent, C., ed. 2003b. *Social Justice, Education and Identity*. London and New York: Routledge.
- Walkernhorst, H. 2008. „Explaining Change in EU Education Policy.“ *Journal of European Public Policy* 15 (4): 567–587.
- Wrigley, T. 2008. „School Improvement in a Neo-liberal World.“ *Journal of Educational Administration and History* 40 (2): 129–148.
- Žalimienė, L., Lazutka, R., Skučienė, D., Aidukaitė, J., Kazakevičiūtė, J., Navickė, J., Ivaškaitė-Tamošiūnė, V. 2011. *Socialinis teisingumas švietime: teorinė samprata ir praktinis vertinimas*. Mokslo studija. Švietimo ir mokslo ministerija. Lietuvos socialinių tyrimų centras. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
- Želvys, R. 2003. „Švietimo politika“. In *Švietimo politika ir monitoringas*, ed. R. Želvys, V. Būdienė, A. Zabulionis, 5–100. Vilnius: Garnelis.

Gauta 2018 02 02

Priimta 2018 04 20

KRISTINA ŠLIAVAITĖ

Can we Speak of Neoliberal Social Justice? Interpretations and Experiences of Reorganization of the School Network in Lithuania

Summary

The paper focuses on perceptions of social justice in education as constructed in selected policy document and in interviews with members of schools with Lithuanian or Russian language of instruction in Vilnius, Kaunas and Klaipėda. The paper investigates the perceptions of school network reorganization which started in early 2000s and was forced by demographic situation in the country when due to diminished number of pupils a number of schools in different regions faced the problem of survival. The first part of paper overviews selected theories on social justice and social justice in education (Fraser 1996 and 2007; Cribb, Gewirtz 2003; Vincent 2003a and 2003b) as well as research conducted on similar issues in different countries (Clarke 2012 and 2014; Wrigley 2008; Walkenhorst 2008) and Lithuania (Merkys et al 2005; Duoblienė 2010; Žalimienė et al, 2011; Petrušauskaitė 2014; Bartaševičius 2015a and 2015b). The second part of a paper focuses on the analysis of selected policy document, i.e. recommendations to municipalities on the process of school network reorganization prepared by the Ministry of Education and Science (LR ŠMM 2004). It argues that these recommendations incorporate the themes of equal opportunities, quality of education and economic efficiency, however, economic efficiency is the primary theme there and this echoes researchers' findings in different contexts (Bartaševičius 2015a and 2015b; Li-aasidou, Symeou 2016). The last part of the paper analyses the data of the qualitative fieldwork in three major cities of Lithuania when more than 30 interviews were conducted with members of schools with different language of instruction and representatives of municipalities. The informants who provide critique to the process of school network reorganization emphasize the unequal power relations between representatives of authorities and school communities, and prioritize community sustenance to economic efficiency. Social justice is referred to in selected policy documents and in interviews with oponents of these reforms, however both parties have different priorities and different understandings of just and non-just decisions. A number of international and Lithuanian studies report that neoliberal ideas are spreading globally and they make a huge impact on national policies of education (Wrigley 2008; Walkenhorst 2008; Clarke 2012; Bartaševičius 2015a and 2015b; Vaitekaitis 2016). The author would argue that these alternative bottom-up critical perspectives on globally spread and locally adopted policies must be taken into account by national and municipal authorities when framing and strategizing policies.

Keywords: social justice, education, school network, schools with Lithuanian and Russian language of instruction, neoliberalism.